

GYVENIMAS, SKIRTAS TAUTOSAKAI

NORBERTAS VĒLIUS

Tada, kai visų ausyse dar aidėjo pamiškių šūviai ir į Rytus riedančių vagonų dardėjimas, kai visa mūsų kultūra, ypač literatūra ir tautosaka, buvo pervertinama „iš klasinių pozicijų“, „pagal marksistinę-lenininę metodologiją“, jaunas, tačiau jau ne kartą „mokytas“ mokslininkas Kazys Grigas, išmestas iš Kauno universiteto (1948) ir per vargus eksterneu baigęs Vilniaus universitetą (1950), o vėliau (1954) atėjęs dirbti į Lietuvos kalbos ir literatūros institutą, ėmėsi rašyti disertaciją apie Simoną Daukantą tautosakininką. Tai parodė jo ir kaip žmogaus, piliečio, ir kaip mokslininko orientaciją, kuri buvo panaši į daugelio ano meto mūsų inteligentų, ypač tautosakininkų. Jis buvo ir iki šių dienų liko šventai įsitikinęs, kad tautosakoje yra sukaupta ilgaamžė mūsų tautos patirtis, išmintis, nesenstančios etinės ir estetinės vertybės ir kad šios vertybės nėra tapusios tik muziejiniu palikimu, o sudaro dar gyvos kultūrinės tradicijos dalį, kuri formuoja savitą mūsų pasaulio suvokimą ir kaip kalba, papročiai, visas tradicinis gyvenimo būdas padeda jį išlaikyti, atsispirti svetimoms įtakoms. Todėl tautosakos, kaip ir visos etinės kultūros medžiagos, rinkimas, leidimas ir tyrinėjimas buvo laikomas svarbia kovos už tautinės savimonės, už pačios tautos ir jos kultūros išlikimą dalimi. Paskirti gyvenimą tautosakai ne vienas inteligentas tada laikė ne tik mokslininku, bet ir pilietine pareiga.

Pareigos suvokimas, kuklios folkloristikos tradicijos, paveldėtos iš nepriklausomos Lietuvos, ir liūdna pokario tikrovė (mokslininkų stoka) paskatino K. Grigą orientuotis į senųjų etninių vertybių palikimą, ir jis tapo plataus profilio mokslininku, palikusiu ryškius pėdsakus visuose tautosakos mokslo baruose.

Jis pats rinko tautosaką, dalyvavo įvairiose ekspedicijose, visą dešimtmetį vadovavo Lietuvos kalbos ir literatūros instituto tautosakos ekspedicijoms. Nors, kaip buvo įprasta, bendraudamas su žmonėmis, K. Grigas fiksavo visus jų mokamus kūrinius, tačiau didžiausią dėmesį skyrė smulkiajai tautosakai, kurią kiti rinkėjai kartais ir pamiršdavo. Ištisas dienas jis atsidėjęs bendraudavo su aptiktais liaudies išminčiais, neieškančiais žodžio kišenėje, vis pasižymėdamas iš jų burnos retkarčiais išsprūstančius priežodžius, raiškius posakius, juokavimus ir kitokius smulkiosios tautosakos kūrinius. Ne tik pats rašė, bet ir kitus, pažįstamus ir nepažįstamus, ragino tai daryti. Per netrumpą savo gyvenimą K. Grigas yra surinkęs kelis tūkstančius smulkiosios ir kitokios tautosakos kūrinių.

Daug savo laiko K. Grigas skyrė ir tautosakai tvarkyti, sisteminti, skelbti. Jis kartu su kitais bendradarbiais (A. Jonynu, B. Uginčiumi) parengė pirmuosius antologinius leidinius „Lietuvių tautosaka, užrašyta 1944–1956“ (1957), „Patarlės ir priežodžiai“ (1958), kurie praskynė kelią akademi- niams apibendrinamojo pobūdžio leidiniams: „Lietuvių tautosakos“ pen- kiatomiui (1962–1968), „Lietuvių liaudies dainynui“ (1979) ir kt. Jau šiuo- se pirmuosiuose sovietmečiu pasirodžiusiuose leidiniuose jų rengėjai, atidavę duoklę „naujai tarybinei tautosakai“, sugebėjo paskelbti didelį pluoštą vertingų klasikinių lietuvių tautosakos kūrinių. Vėliau K. Gri- gas atsidėjo beveik vien savo mėgstamiausių smulkiosios tautosakos kūrinių sistemimui ir skelbimui. Jis parengė didžiulės apimties (1180 puslapių) pasaulinėje folkloristikoje analogo neturintį lietuvių smulkio- sios tautosakos leidinį „Lietuvių tautosakos“ penktąjį tomą (1968), ku- riame paskelbė 9432 kruopščiai atrinktus, vertingiausius visų smulkio- sios tautosakos žanrų (patarlių ir priežodžių, mįslių ir minklių, garsų pamėgdžiojimų, juokavimų, keiksmų, užkalbėjimų, būrimų ir kt.) pa- vyzdžius. Visą medžiagą susistemino pagal anuo metu tautosakos moksle vyravusias klasifikavimo sistemas, sudarė rodykles. Parengė ir kitą uni- kalų leidinį – „Patarlių paralelės“ (1987), kuriame susistemintos lietuvių patarlės spausdinamos kartu su kitų tautų (latvių, baltarusių, rusų, len- kų, vokiečių, anglų, lotynų, prancūzų, ispanų) atitikmenimis ir dar pri- dėtos nuorodos į Pabaltijo finų, skandinavų, flamandų, ukrainiečių, če- kų ir slovakų, vengrų analogiškus kūrinius. Knygoje sugretintos 2276 lietuviškos ir 7991 kitų tautų patarlės. Abu šie K. Grigo parengti smul- kiosios tautosakos leidiniai sulaukė palankaus vertinimo ir pripažinimo ne tik lietuvių, bet ir užsienio mokslinėje spaudoje. Vienas iš žymiausių šių dienų patarlių tyrėjų Vermonto universiteto profesorius Volfngangas Myderis (Mieder) leidinį „Patarlių paralelės“ pavadino originaliu, in- formatyviu, tiesiog *pavyzdiniu* veikalu.

Be šių fundamentalių, daugiau mokslo reikalams taikomų veikalų, K. Grigas parengė ir išleido daug mažesnės apimties įvairaus profilio ir paskirties lietuvių tautosakos leidinių. Parengė S. Daukanto „Žemaičių tautosakos“ antrąjį tomą (1984, kartu su K. Aleksynu ir L. Sauka), po- puliarius leidinėlius jaunimui ir vaikams „Menu mįslę keturgyslę“ (1970), „Čir vir vir pavasaris“ (1971), „Anksti rytą kėliau“ (1993) ir kt.

Prieš dvidešimt metų K. Grigas sudarė originalią patarlių ir priežo- džių klasifikavimo sistemą ir pagal ją susistemino beveik visą spaus- dintą ir rankraštynuose esančią lietuvių patarlių ir priežodžių medžia- gą (apie 200 000 tekstų). Remdamasis šia sistema, rengia kapitalinį lie- tuvių patarlių ir priežodžių leidinį, kurį sudarys ne mažiau kaip keturi stambūs tomai.

Rinkdamas, sistemindamas ir rengdamas spaudai lietuvių smulkiosios tautosakos kūriniai, K. Grigas visą laiką gilinasi į jų kilmės, raidos ir funkcionavimo dėsningumus, jų formos ir turinio savitumą, į tautinių ir tarptautinių pradų santykį, studijavo teorinę literatūrą, išleidžiamą tiek Rytuose, tiek Vakaruose, rinko įvairiomis kalbomis pasirodantiems analogiškiems kitų tautų kūriniams. Geras savos ir kitų tautų medžiagos pažinimas, teorinis pasirengimas, perspektyvių metodų taikymas, o vėliau ir savito tyrimo metodo sukūrimas leido K. Grigui tapti žymiausiu smulkiosios tautosakos tyrinėtoju, gerai žinomu ir vertinamu ne tik Lietuvoje, bet ir visame pasaulyje. Pirmas didesnis jo mokslinis darbas iš paremiologijos srities buvo skyrius apie smulkiąją tautosaką „Lietuvių tautosakos apybraižoje“, išleistoje Lietuvių kalbos ir literatūros instituto daugiau kaip prieš trisdešimt metų (1963). Jame pateiktos beveik visų smulkiosios tautosakos žanrų (patarlių ir priežodžių, mįslių, gamtos garsų pamėgdžiojimų, užkalbėjimų) definicijos, apibūdinti esminiai jų formos ir turinio požymiai, sąsajos su tautos istorija, psichologija, atkreiptas dėmesys į tautinių ir tarptautinių pradų santykį. Kur kas giliau ir įvairiapusiškiau šie klausimai išanalizuoti K. Grigo parašytame „Lietuvių tautosakos“ penktojo tomo (1968) įvade. Į visą smulkiąją tautosaką čia pažvelgta ne kaip į uždarą tautos dvasios kultūros lauką, o kaip į daugelio pasaulio tautų generuojamą fenomeną. Lietuvių patarlės ir mįslės įvedamos į platų tarptautinį kontekstą, atskiri kūriniai susiejami su kitų tautų atitikmenimis, aiškinami tų atitikmenų santykiavimo būdai, samprotaujama apie tarptautinių kūrinių kilmę, raidą, plitimą. Analizuodamas lietuvių smulkiosios tautosakos kūrinius, K. Grigas rėmėsi išymių folkloristų F. Zeilerio (Seiler), A. Teiloro (Taylor), J. S. Bystrono (Bystron), B. D. Vaitingo (B.J. Whiting), M. Kūsio (Kusi), V. Čičerovo mintimis, o neretai ir polemizavo su jais.

Vėliau K. Grigas daugiausia atsidėjo lyginamoms patarlių studijoms. 1970–1972 m. Helsinkyjeėjusiam tarptautiniame leidinyje „Proverbium“ paskelbė lyginamąją patarlių publikaciją, kurioje apie tūkstantį lietuvių patarlių su vertimais į vokiečių kalbą pagal I. ir O. Düringsfeldų (Düringsfeld) sistemą buvo sugretinta su Vakarų Europos tautų atitikmenimis. 1974 m. tame pačiame leidinyje buvo paskelbtas K. Grigo straipsnis „Sintaksinis patarlių lyginamojo tyrimo aspektas“ (vokiečių kalba), kuriame sintaksinių formų santykiavimo kriterijus efektyviai praverčia aiškinantis tarptautinių patarlių raidos dėsningumus. Sakinio modeliavimo bendrybėse ir skirtumuose, kurių būna tautiniuose variantuose ir įvairiakalbiuose atitikmenyse, jis žiūrėjo patarlės tipo, kaip variantų ir atitikmenų visumos, istorinės raidos žymių. Toliau patarlių struktūros lyginamieji tyrimai tęsimi knygoje „Lietuvių patarlės“ (1976). Čia kaip tik buvo išdėstyti autoriaus sukurto originalaus

lyginamojo patarlių tyrimo metodo principai ir šiuo metodu išnagrinėtos atskiros patarlės, jų klasės. Pirmoje knygos dalyje, derindamas sinchroninę ir diachroninę analizę, autorius visapusiškai ištyrė tris reprezentatyvias lietuvių patarles („Nevyk Dievo į medį“, „Kur mūsų nėra, ten veršiai midų geria“, „Laukas akylas, miškas ausylas“), nustatė jų vietą tautinėje kultūroje ir tarptautiniame kontekste, o antroje – dėmesį sutelkė į tautinės kalbos prozodijos ir fonetinės sudėties vaidmenį patarlių kūryboje. Daromos išvados, kad adekvačios sintaksinės formos, atskiros poetinės figūros yra bendri (bent jau indoeuropiečių) tautų patarlių modeliavimo būdai, todėl panašių eilėdaros pradų pasitaiko įvairiakalbiuose atitikmenyse, o kitame poliuje – fonetiniame lygmenyje – bendrumo žymės visai išnyksta. Išskirtas ištisas lietuvių priežodžių ir patarlių klodas, neturintis atitikmenų kitose kalbose.

Prie lyginamojo patarlių tyrimo K. Grigas dar kartą sugrįžta jau minėto leidinio „Patarlių paralelės“ (1987) įvade, kuriame nustatyti įvairūs patarlių tarptautinio santykiavimo būdai, tipų raidos dėsningumai, lietuviškų atitikmenų vieta kitų Europos tautų folklore.

K. Grigo mokslinių tyrimų rezultatai buvo išdėstyti ne tik čia paminėtuose darbuose. Apie savo atradimus, koncepcijas jis yra kalbėjęs įvairiose sąjunginėse ir pasaulinėse konferencijose (Peterburge, Novgorode, Rygoje, Zagrebe, Kopenhagoje ir kt.), rašęs analitiniuose, mokslo visuomenei skirtuose ir populiariuose straipsniuose, kurių paskelbta apie 100. Beveik pusę šimtmečio darbuodamasis lietuvių tautosakos srityje, daugiausia rinkdamas, publikuodamas ir tyrinėdamas smulkiają tautosaką, ypač patarles, jis sukūrė savitą lietuvišką paremiologijos mokyklą, išvedė į pasaulinį kontekstą ne tik lietuvių tautosakos kūrinius, bet ir mokslinę mintį. Jis daug prisidėjo ir prie viso šiandieninio lietuvių tautosakos mokslo formavimosi. Dirbdamas Lietuvių kalbos ir literatūros instituto Tautosakos skyriuje nuo pat jo įsikūrimo, jis aktyviai dalyvavo visose jo veiklos sferose. Kartu su kolegomis (A. Mockumi, A. Jonynu, vėliau – ir L. Sauka) planavo ir organizavo tautosakos rinkimą, surinktos medžiagos tvarkymą, sisteminimą ir leidimą, numatė prioritetines tyrimų sritis. Svarstant visus tautosakos skyriaus planuojamų darbų prospektus ir jau padarytus darbus, visada buvo girdėti K. Grigo balsas. Jis visada tėviškai rūpinosi jaunesniais skyriaus darbuotojais, padėjo jiems susiorientuoti begalinėje folkloristikos literatūros jūroje, perimti turtingą lietuvių ir pasaulinės folkloristikos patyrimą, pasirinkti perspektyvią tyrimo kryptį, susikurti savitą tyrimo metodą. Jis vadovavo daugeliui aspirantų, doktorantų, skaitė lietuvių tautosakos kursus Vilniaus pedagoginiame institute, Vytauto Didžiojo universitete ir kitose aukštosiose mokyklose, vadovavo studentų tautosakos praktikai. Daugelis jaunesnės kartos tautosakininkų jį laikėm ir

vadinom savo vadovu, savo mokytoju, nors oficialiai jis mums ir nevadovavo. Ir mums buvo lengviau gyventi, lengviau dirbti anais sudėtin-gaisiais metais, nes visada jautėme gerą Kazio žvilgsnį, malonią šypse-ną, draugiškus pečius, kurie ne tik kantriai nešė užsikrautą mokslinin-ko našta, bet kartais panėšėdavo ir mūsų dar jaunatviškai įnoringas kuprinėles. Mes, jaunesnės kartos tautosakininkai, dėkojame likimui, kad, žengdami savo pirmuosius žingsnius, sutikome tokį taurų, išmin-tinę žmogų, ir prašome Dievo, kad tokių žmonių pasaulyje būtų dau-giau, ir ne tik tarp tautosakininkų.

LIFE DEVOTED TO FOLKLORE

NORBERTAS VĖLIUS

Summary

The article deals with the activity of a famous Lithuanian folklorist, Kazys Grigas, en-gaged in all spheres of the science but mostly in paremiology. He has compiled and pub-lished a number of publications of great importance, i.e. a fundamental work (1180 p.) of Lithuanian folklore „Lithuanian Folklore“, Vol.5 (V., 1968), a unique publication „Parallels of Proverbs“ (V., 1987), where alongside the Lithuanian proverbs their equivalents in the Latvian, Byelorussian, Russian, Polish, German, English, Latin, French, Japanese languages are presented, and many other popular and diverse Lithuanian folklore publications. Twenty years ago, he arranged and set up an original classification system of proverbs and proverbial phrases, later a successful process of systematization of all printed and manuscript material of Lithuanian proverbs and proverbial phrases (about 200.000 units) followed. With reference to this system, a fundamental publication of Lithuanian proverbs and proverbial phrases, consisting of no less than 4 volumes, is under preparation.

While collecting, systematizing and arranging for publication the works on Lithuan-ian folklore, Kazys Grigas was involved in the nature, development and function pecu-liarities, the originality of its form and contents, the relation of national and international elements, applying the accumulated experience to his scholarly works. In 1963, in „The Survey of Lithuanian Folklore“, he presented almost all genre definitions of folklore, spec-ified the essential features of form and contents, the links with national history and psy-chology, attracted attention on the relation of national and international elements. A much deeper and diverse analysis of these problems was given in the preface to „Lithuanian Folklore“, Volume 5 (1968). Later, he devoted himself to the comparative study of prov-erbs, the research data being published in „Proverbium“ (1970–1972, 1974), „Lithuanian Proverbs“ (1976). The latter presented the principles of the original comparative research method of proverbs and the analysis of separate proverbs as well as their groups. Related to the subject is a comprehensive preface to „Parallels of Proverbs“, which contains differ-ent ways of international relationship of proverbs, regularities of type development, the place of Lithuanian equivalents in the folklore of other European nations.

Having been engaged in Lithuanian folklore research for about half a century, mostly in the process of compilation, publication and research of folklore, proverbs in particular, Ka-zys Grigas has founded an original Lithuanian school of paremiology and has introduced into the world context not only Lithuanian folklore works but scientific thought as well.